

1789 Fransız Devrimi: Devrim Neden Fransa’da Oldu?

Eyüp ÖZ

Dr. Öğr. Üyesi, Haliç Üniversitesi, Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

eyupoz@halic.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4485-2902>

Makale Başvuru Tarihi : 01.09.2023

Makale Kabul Tarihi : 11.10.2023

Makale Yayın Tarihi : 27.10.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

DOI: 10.5281/zenodo.10048839

Özet

Anahtar Kelimeler:

Devrim, Ancien
Regim, Kral,
Feodalizm.

Fransız Devrimi diğer bütün devrimlerden ayrılan ve kendine özgü özellikler taşıyan bu nedenlerle de modern devrimlerin anası olarak nitelendirilen bir dönüm noktasıdır. Geleneklerden uzun süreli bir kopuşun ardından devletin artık iç çelişkilerini aşamadığı bir zamanda ve 167 yıl aradan sonra Tiers Etas denilen halk meclisi toplantıya çağrılmak zorunda kalmıştır. Oylama kurallarına ilişkin tartışmalar ise devrimin fitilini ateşlemiştir. Fransa kendi iç dinamikleri ile birlikte elbette genel Avrupa tarihi içinde yaşanan gelişmelere karşıda son derece hassas bir ülkedir ve adeta Batı Avrupa'nın bir göstergesi gibidir. Haçlı Seferleri, Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler, nüfus artışı, yazının yaygınlaşması ve Yeni Dünya topraklarında yürüten acımasız rekabet gibi değişken süreçlerin etkisiyle yoğrulan Fransa, Sanayi Devrimi'nin öcü işaretlerinin baş gösterdiği bir anda Amerikan bağımsızlık savaşına verdiği desteğin bedelini ağır bir şekilde ödeme durumuna düşmüştür. 1776'da Amerika'nın artık özgürlüğüne kavuşması ve bağımsızlık bildirgesinde ilan edilen ilkeler Fransız toplumunu ama daha da özelden aydınları derinden etkilemiştir. Adeta bir delirme halinin doğurduğu keskin kopuş ve sınırsız şiddet kullanımı, gelecekteki bütün devrimlerin haritasının başlangıcı olarak görülecek ve şiddet kutsanacaktır.

French Revolution of 1789: Why Did the Revolution Happen in France?

Abstract

Keywords:

Revolution, Ancient
Regime, King,
Feudalism.

The French Revolution, distinguished from all other revolutions by its unique characteristics, is often regarded as the progenitor of modern revolutions, marking a pivotal turning point. After a long rupture from tradition, the state, unable to resolve its internal contradictions, found itself compelled to convene the Estates-General, a popular assembly known as the "Tiers États," after a hiatus of 167 years. Debates surrounding voting rules ignited the fuse of the revolution. France, influenced not only by its internal dynamics but also by the broader developments in European history, emerged as an incredibly sensitive country, almost serving as an indicator of Western Europe. Molded by the effects of variable processes such as the Crusades, the Renaissance, the Reformation, Geographical Discoveries, population growth, the proliferation of writing, and the ruthless competition unfolding in the New World territories, France found itself in a precarious situation as the ominous signs of the Industrial Revolution began to emerge. The nation paid a heavy price for its support of the American War of Independence during a period characterized by the early indicators of the Industrial Revolution. The year 1776 marked the attainment of freedom by America, and the principles declared in the Declaration of Independence profoundly affected not only French society but, more specifically, its intellectuals. What ensued can be described as a sharp rupture and the unrestrained use of violence, born almost out of a state of madness, would be seen as the blueprint for all future revolutions and the sanctification of violence.

GİRİŞ

‘Fransızlar 1789’da sanki yazgılarını ikiye bölmek ve o güne kadar olmuş oldukları şeyi bundan sonra olmak istedikleri şeyden bir uçurumla ayırmak üzere, hiçbir halkın asla kalkışmamış olduğu en büyük gayreti gösterdiler. Bu amaç doğrultusunda, yeni durumlarına geçmişten hiçbir şey taşımamak için her türlü önlemi aldılar; kendilerini atalarından başka türlü biçimlendirmek için kendi kendilerine her türlü baskıyı dayattılar; nihayet kendi kendilerini tanınmaz kılmak için de hiçbir şeyi unutmadılar (Alexis de Tocqueville, 1995: 27)¹.

Sırasıyla, 1648, 1688 İngiliz, ama bunlardan daha çok, 1776’daki Amerikan ve 1789’daki Fransız devrimi, hem çok önemli, hem de çok karmaşık olaylardır. Bu devrimler aynı zamanda, en azından kısmen Aydınlanma hareketiyle başlayan düşünce devrimleridir. Bu ayaklanmalar, yalnızca kötü yönetim yüzünden değildi, ama aynı zamanda adalet ve adaletsizlik, toplumun doğası ve insanın doğası gibi düşüncelerin etkisiyle meydana gelmişlerdir. Fakat bu önemli dönemeçlerin ötesinde devrim, yani *Révolution* ile Fransızca’da aynı kökten gelen *Révolte* yani isyan arasında ne fark vardır? Çünkü Avrupa, ama özellikle Fransa tarihi aynı zamanda bir isyanlar tarihidir. Hepsi eğer tabir caiz ise adeta birer ‘kan banyosu’ ile biten başkaldırılarından ve diğer öncüllerden 1789’u ayıran temelde neydi? Bu çalışmada işte bu temel kopuş mantığının perde arkası irdelenecektir.

Devrim kelimesi ilk defa astronomi alanında ve Kopernik (1473-1543) tarafından gök cisimlerinin güneş etrafındaki döngüsünü ifade etmek için kullanılmıştır. Daha sonra İngiltere’deki 1688 Muhteşem Devrimi için ilk defa siyasal bir anlamda kullanılsa da, söz konusu devrim köklü bir değişim anını değil de daha çok bir reformasyonu veya restorasyonu ifade eder (Bkz., Bozarslan 2016: 70). 1789 Fransız Devrimi’ni bir isyandan veya öncülleri olan restorasyonlardan ayıran şey ise, onun evrenselleşme eğilimli ve din dışı bir medeniyet ve siyaset tasavvurundan gelmektedir. Devrimin önemli figürlerinden biri olan Condorcet’nin kaleme aldığı *İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı* (Condorcet, 1990) adlı eseri devrimin evrenselleşme idealini ortaya koymaktadır. Elbette devrimin Avrupa binyılcı hareketlerine (Bkz., Norman, 2007) uzanan yönleri ve bunlardan devşirdiği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi temel kavramlar olsa da, öncüllerine indirgenemeyecek bir özgünlüğe sahiptir.

Ünlü tarihçi George Rudé, Alexis de Tocqueville’in yukarıda alıntılanan metninde dile getirdiği bu eşi benzeri görülmemiş kopuşun izlerini sürer. Adı geçen araştırmacı *Fransız Devrimi* adlı eserinde; ‘1789 yılında neden Avrupa’nın başka bir yerinde değil de, Fransa’da devrim oldu?’ diye sorar ve şöyle devam eder: ‘Belçika’nın Avusturya’ya, Polonya’nın da Rusya’ya karşı bazı milliyetçi başkaldırıları olduğu açık bir gerçektir. Felemenk Cumhuriyeti’nde (günümüzün Hollanda’sı) ‘yurtseverler’ (başlamadan bitse de) bir politik devrim girişimi olmuş, 1768’de Cenevre Burjuvazisi’nin yaptığı darbe (*coup d’etat*) onlara bazı anayasal haklar sağlamıştı. Ancak bu ihtilafların hiçbirinde herhangi bir toplumsal grup öteki üzerinde kalıcı bir zafer sağlayamamıştı; bunların hiçbirisi, siyasal otoriteyi ülkenin tamamına yaymadığı ya da yayma niyeti taşımadığı için “demokratik” değildi ve hiçbirisi toplumu dönüştürmeye yönelik etkiler yaratacak ilerici nitelikli uygulamalar göstermemişti. Bu, sadece Fransa’da gerçekleşti (Rudé, 2015: 11).

Evet devrim, ama özellikle devrimlerin anası sayılabilecek nitelikte ve evrenselleşme eğilimi gösteren bu devrim neden Fransa’da gerçekleşti? 1789 Fransız Devrimi çok sayıda temel farklılıkları nedeniyle sayısız eserin konusu olmuştur. Gerek devrimi doğuran çeşitli faktörler uzun süreli olarak, gerekse devrim sırasında ve sonrasında yaşanan alt üst oluşlar ve köklü kopuşlar tarihçiler tarafından her yönüyle ele alınmıştır. Sıra dışı

¹ Alexis de Tocqueville, (1995). *Eski Rejim ve Devrim*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.

olması ve özneliği nedeniyle dünyayı etkileyen bir devrim dalgasına da neden olmuştur. Eric Hobsbawm'ın dönemi tanımlamak için kullandığı *Devrim Çağı* ifadesini ödünç alacak olursak, 1789'da Fransa'da başlamış ve 1871'deki Paris Komünü'ne kadar sürmüş ve daha sonraki yıllarda gerçekleşen birçok devrimin de yol haritası ve ilham kaynağı olmuştur (Hobsbawm, 2000). Bu makale 1789 devrimi üzerine yazılmış birçok değerli ve özgün eserden faydalanarak, Fransa'yı 1789'da devrime götüren uzun vadeli ve çok boyutlu süreç ve dinamiklerin araştırılmasına mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

KISA FRANSA TARİHİ: HANEDANLIKLAR VE ROMA İLE İTTİFAK

Günümüz Fransa'sının kuzey doğusundaki *Avusturya* [*Ostar-rîki*, Doğu Krallığı] denilen bölgede; *Ren*, *Maas* ve *Moselle* nehirlerinin suladığı bölgede iki boy halinde yaşayan Franklar, Germen kabileler arasındaki en az medenileşmiş, ya da başka bir ifadeyle en 'barbar' olanlarıydı. Miladi dördüncü asrın ikinci yarısından itibaren Roma topraklarına düzenledikleri akınlarla tarih sahnesine çıkmışlardır. Kısa bir süre sonra Romalı idareciler Kuzey Galya'da bazı yerlerin yıllık geliri karşılığında bu istilacılara, diğer istilacı topluluklara karşı savunma ittifakı teklif ettiler.

Galya topraklarına akınlar sürerken Birinci Clovis (d. 466- ö. 511) *Ren* ve *Saliyen* olarak bilinen iki Frank boyunu birleştirerek ilk krallığı kurmuştur. Miladi beş yüz yılı civarında Reims kentinde vaftiz olarak Hristiyan olmuştur. Dinlerini değiştikten sonra Merovenjler (428-751 yılları arasında hüküm sürmüştür) Türklerin İslam tarihinde oynadıkları role benzer bir yere yükselmeye başlamışlardır. Böylece Franklar Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra onun mirasını üstlenip, Katolik Hristiyanlığın Avrupa'daki öncüleri haline geldiler. Fakat bu öncülük, çoğu defa kendini adeta uhrevi bir Roma İmparatorluk olarak dayatan Papalıkla sürtüşmelere de neden oluyordu. Bu rekabette papalık daha avantajlı bir konumdaydı ve 751'de papanın da içinde olduğu bir iktidar mücadelesi Merovenjlerin sonunu getirdi. Ardından Karolenj Hanedanlığı (751-987 yılları arasında) doğdu. Büyük kral anlamındaki Şarlman'ın miladi sekiz yüz yılında Batı Roma İmparatoru olarak taç giymesıyla birlikte, Karolenjler iyice güçlenmiştir (Bkz., Prenne, 2016). Birçok hanedanlığın yazgılı olduğu gibi, Şarlman'ın MS 814'teki ölümü ile birlikte devleti de parçalanma sürecine girmiştir². Sonrasında Güneybatı Fransa'daki Navarra denilen bölgede hüküm süren kontların soyundan gelen Birinci Fransuva ile birlikte Valoislar dönemi başlamıştır (1515-1598). Ardından 1598'de başlayıp, 1792'de giyotine gönderilen 16. Louis ile biten Bourbon hanedanlığı hüküm sürmüştür.

MONARŞİNİN GÜÇLENMESİ

Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Avrupa'da çeşitli hanedanlıklar kurulmuştur. Bunların hükümdarları çoğu defa kendilerini birer imparator olarak ilan etseler de, Roma tipi ne bir imparatorluk, ne de Roma imparatorları gibi güçlü bir hükümdar tahta çıkmıştır. Fakat İmparatorluk imgesinin taşıdığı sembolik anlamı içeren *translatio imperii* [imparatorluğun aktarımı] ilkesi, krallara güçlü bir meşruiyet zemini sağlamaktaydı. Yukarıda ifade edilen çeşitli hanedanlıklarda, başta Clovis ve Şarlman gibi güçlü simalar olsa da, Fransız

² Haçlı seferleri boyunca da Franklar öncül görevler üstlendiler. Bu nedenle İslam dünyasında Avrupalıların tamamının Frenkler olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Nihai olarak Moğollar kadar yıkıcı olmasalar da, Avrupa'nın İslam medeniyet havzasına girişleri Avrupalılar açısından önemli dönüşümlere de neden olmuştur.

tarihinin belli bir dönemi (410'da başlayıp, 1492'deki Coğrafi Keşiflerin başlangıcına kadar süren) Feodalizmin parçalı ve zayıf iktidarlarının arasında yer almıştır³.

Derebeyleri ile aralarında son derece gevşek bağlarla ilintili bir vassallık ilişkisi içinde olan krallar, diğer yandan papalığın kısıtlamaları ile de yollarına devam etmek zorundaydılar. Fakat güçlü bir devletin olmazsa olmazı olan düzenli vergi rejimi başka nedenlerle de zorlayıcı isyanlara neden olmaktadır. Örneğin Güzel Filip (1285-1314), 1314 yılında toplantıya çağırdığı *Etat Genereux* olarak adlandırılan soylular meclisinde onaylatarak, Fransa tarihinde bir ilk olacak olan kalıcı bir Kraliyet Vergisi getirmek istemiştir. Fakat bu girişimi salgın hastalıklar, savaşlar ve ekonomik sorunlar altında ezilen halkın büyük tepkisini çekmiş ve isyanlarla akamete uğramıştır. 1343 yılındaysa *gabelle* denilen tuz vergisi icat edilmiştir. Büyük bir direniş olsa da, kraliyet vergileri her defasında meclise danışılarak devam ettirilmiştir. Zira bu Roma hukukunun hükümlerinden biriydi. Devletin İngiliz tehdidi altında kendini korumak için gereken kaynağı oluşturmak amacıyla koyduğu bu vergiler, uzun vadede toplumun devlete karşı sorumluluk bilinci ve millet bilincinin oluşumunun da yolunu açmıştır⁴. Monarşi güçlendikçe vergiler de çoğalmış ve *Ancien Regim* döneminde vergi yükü gittikçe ağırlaşmıştır⁵.

Fakat kraliyet sahasının bir devlet toprağına dönüşmesinin başlangıcı olarak 14. Louis'nin finans danışmanı olan Jean-Baptiste Colbert'in (1619-1683), 1669'da kurduğu manifatura işletmelerine yönelik teftiş sistemi, kamusal bir alana yayılan devlet toprağı bilincinin oluşumunun en belirgin anına işaret eder (Bkz., Minard, 1998). Bu sistemin işlemesi ayrıca, verginin daha sağlıklı bir şekilde toplanması, ticaretin kontrolü ve ulaşım ağının gittikçe iyileştirilmesini de sağlamıştır (Noiriel, 2006: 62). Zira Etienne de la Boétie'nin meşhur eseri olan *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, işte bu mutlakiyetçi monarşinin Kolbertizm'den önce başlayan yükselişine karşı güçlü bir itirazdır ve Aydınlanmacı akımın da adeta müjdecisi gibidir⁶:

'Sizi buyruğu altında tutanın sadece iki gözü, iki eli, tek bedeni var, büyük ve sayısız şehirlerimizdeki en sıradan insandan fazla bir şeyi yok, elbette kendinizi yok etmek için ona tanıdığınız avantajlar hariç. Sizi gözetlemek için kullandığı bunca gözü nereden aldı, tabii siz onları ona kiralamadıysanız? Sizi dövmek için onca eli nereden temin etti, elbette sizden almadıysa? Şehirlerinizi çiğnediği ayakları nereden aldı, tabii onlar sizinkiler değilse? Nasıl oluyor da sizin üzerinizde bunca nüfuzu var, tabii bu sizin aracılığınızla olmuyorsa? Onunla iş birliği yapmasaydınız, üzerinize yürümeye nasıl cesaret ederdi (La Boétie, 2015: 92-93)'.

³ Feodal dönemde Fransa'nın durumu için bakınız; Noiriel, 2018: 24-28.

⁴ Bu süreç ünlü kral 14. Louis'in (1643-1715) döneminde üretimi belli bir düzene sokmak için sürekli müfettişler görevlendirmesi ve devlete ait işletmelerde üretimin yaygınlaştırılması ile hızlanmıştır. Yine bu dönemde kimlik belgesi verilmesine başlanması da de milli bir kimliğin oluşmasında önemli bir adım olmuştur. Fransa'da vatandaşlık fikrinin oluşması süreci ilgili bakınız; Noiriel, 2018: 234-250.

⁵ Fransız köylüleri derebeyleri, Kilise ve krala olmak üzere üç farklı otoriteye vergi ödemek durumundaydılar 'Yasal hakları bakımından diğer Avrupa ülkelerindeki köylülere göre daha az baskı altında olmalarına rağmen Fransız köylüleri ağır vergi yükü altında eziliyordu: Kilise'ye ödedikleri yüzde onluk vergi (*tithe*); gelirden ya da araziden devlete ödedikleri doğrudan vergi (*taille*), yüzde "yirmilik" gelir vergisi (*vingtième*), insan başına kelle vergisi (*capitation*), tuz vergisi (*gabelle*); Kilise'nin ya da aristokratların arazilerinde yaşayan köylülere ödeme yükümlülüğü getiren örneğin nakit ödemeli feodal kira (*cens*), aynı kira (*champart*), arazi alım satımından kaynaklanan (*lods et ventes*) vergiler de bu liste içinde yer almaktaydı. Ayrıca yol yapımında zorunlu çalışma (*corvee*) gibi hizmetler de köylülerin yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülükler arasındaydı (Rudé, 2015: 12)'.

⁶ Fransız yazar, politik filozof ve Fransa'da modern siyasi düşüncenin kurucusu. 1530 yılında aristokrat bir ailede dünyaya geldi. Hukuk eğitimini tamamladıktan sonra yargıçlık yaptı. Montaigne'in en yakın dostu olan La Boetie, sivil itaatsizlik ve şiddetsiz direnişin ilk savunucularından biridir. Çok erken bir yaşta, 1563'te öldü (La Boetie, 2015: 1).

Etienne de la Boétie dönemindeki gönüllü kulluk, yerini giderek gönülsüz kulluğa bırakacaktır. Zira daha ‘zorba’ kralların zorbalığını dışardan, özellikle de Yeni Dünyadan gelen zenginlikler beslemekteydi. Dış faktörler arasındaki en önemlisi olan Coğrafi Keşifler ’in başlaması (1492) bu kapsam Fransa’yı hem yeni maddi kaynaklara ulaştıracak, hem de aynı zamanda yeni çekişmelerin içine sokacaktır.

Aslında Coğrafi Keşifler, miladi bin yılından itibaren başlayan nüfus artışı, şehirleşmenin gözle görülür şekilde artması ve ticari faaliyetlerin yoğunlaşmasının devamında başlamıştır. Keşfedilen yenedünya, çok geçmeden Portekiz, İspanya, İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi çeşitli ülkelerin rekabet sahasına dönüşmüştür. Özellikle 1707’de İngiltere’nin emperyal bir güç olarak tarih sahnesine çıkmasından sonra, Fransa bu ülke ile yıpratıcı bir rekabete girmiştir.

ANCIEN REJİM VE AYDINLANMACILAR

Avrupa tarihinde 1688 İngiliz Muhteşem Devrimi’nden, 1789 Fransız Devrimi’ne kadar uzanan döneme Aydınlanma Çağı ve bu dönemin birçok düşünürüne de Aydınlanmacılar, ya da Aydınlanma filozofları denmektedir. Bu dönem, bir güç olarak burjuvazinin yükseldiği, İngiltere’de Avam Kamarası aracılığıyla iktidara ortak olduğu ve Fransa’da daha sonra *Ancien Regime* olarak adlandırılacak olan geleneksel düzeni değiştirmek, ya da hiç olmazsa yeniden düzeltmek amacının güdüldüğü bir çağdır (Bkz., Öztürk, 2017:31).

Aydınlanma⁷ düşüncesi Öztürk’ün de belirttiği gibi daha çok ‘Rönesans’tan beri ele alınan, ama net bir biçimde irdelenmeyen insan sorunları üzerinde’ durmuştur. Akımın temsilcileri, akla ve deney bilgisine dayanarak ileri sürdükleri görüşlerini doğaüstü ilkelere başvurmaksızın temellendirip, dünyada; ‘insanın yarattığı ve insan için olan yeni bir hayat nizamı kurma amacını’ taşıyorlardı. [...] Doğal düzen’ fikri Aydınlanmanın en temel kavramlarından biriydi. Zira [...] hemen her kavramın başına ‘doğal hak’, ‘doğal özgürlük’, ‘doğal eşitlik’ kavramlarında olduğu gibi ‘doğal’ sözcüğü getiriliyordu (Bkz., Öztürk, 2017: 31)⁸.

Aydınlanma felsefesinin kılavuz ipine tutunan ve akımın ruhunu en iyi şekilde tanımlayanlardan biri olan Alman düşünür İmmanuel Kant’tır (1724-1804). Kant Aydınlanma felsefesini şöyle tanımlamıştır: ‘İnsanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın

⁷ Aydınlanma sözcüğünün bazı Avrupa dillerindeki karşılıkları ise şöyledir: İtalyanca’da *Illuminismo*, İngilizce’de *Enlightenment*, Almanca’da *Aufklärung*, İspanyolca’da *Ilustracion*, Ruça’da *Inteligensia* ve Fransızca’da *Lumieresdir*. Aydınlanma’nın en önemli temsilcileri ise şunlardır: François Marie Arouet Voltaire (1694-1778), David Hume (1711-1776), Denis Diderot (1713-1784), Claude Adrien Helvetius (1715-1771), Etienne Bonnot de Condillac (1715-1780), Jean-Baptiste Le Rond d’Alembert (1717-1783), Paul Henry Thiry Baron d’Holbach (1723-1789), İmmanuel Kant (1724-1804), Moses Mendelssohn (1729-1786), Jean Antoine Nicolas de Caritat-Marquis de Condorcet (1743-1794). Sayıları sınırlı bu elit muhalif aydınların değişime öncülük ettiğini görmekteyiz. Fakat bu birkaç yüz kişi sıradan insanlar değillerdi. Adeta bir bedendeki sinir uçları gibi, farklı toplumsal sınıf, inanç ve düşünsel ağların kesişme noktalarında yer almakta ve bu kategoriler arasında düşünsel geçişkenlikler sağlamaktaydılar.

⁸ ‘Aydınlanmanın en büyük eseri, yaklaşık 25 bin sayfadan oluşan ansiklopedidir. Diderot ve D’Alambert başta olmak üzere çağın tüm düşünürlerinin katkı sunduğu bu dev eser, birçok konuda bilimsel bilgiler sunarak insanlığı ‘aydınlatmayı’ hedefliyordu. Tabii bu kadar çok düşünürün hepsi aynı görüş ve düşüncelerin etrafında kümelenmemiş, hepsi çok farklı fikirlerin temsilcileri olmuşlardır (Öztürk, 2017:31)’.

kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. *Sapare Aude!* ‘Bilmeye cesaret et!’ sözü şimdi Aydınlanmanın parolası olmaktadır⁹.

Aydınlanma felsefesinin temel özellikleri bu şekildeyken, geleneksel toplumsal yapıyı da George Rudé’den ödünç alarak kısaca şöyle özetleyebiliriz: ‘8. yüzyıl Fransız toplumunu yani *Ancien Regime* bir piramit gibi düşünebiliriz: ‘Tepe noktasında Saray (*court*) ve aristokrasi, orta bölümünde ‘orta’ sınıflar ya da burjuvazi, tabanında ise köylüler¹⁰, şehirli esnaf ve zanaatkârlardan oluşan ‘alt sınıf’ yer alıyordu. Kuşkusuz bu, yeni bir şey değildi; o dönem Avrupa ülkelerinden herhangi birinde karşılaşılabilecek bir toplumsal yapıydı (Rudé, 2015: 12)’.

Peki Aydınlanmacılar ve toplumsal yapısı dışında Fransa’yı diğerlerinden ayırtıran ve nihayetinde devrimin eşiğine getiren diğer süreçler ve nedenler nelerdir? Gelecek başlıkta işte bu sorunsala ilişkin temel hipotezler maddeler halinde ele alınacaktır.

1789 FRANSIZ DEVRİMİNİN UZUN SÜRELİ DİNAMİKLERİ

Elbette 1789 Fransız Devrimi’ni diğerlerinden ayıran nedenleri ve devrimin oluşumunu etkileyen çeşitli faktörlerin tamamını bu sınırlı çalışmada ele almak mümkün olmadı. Bu başlık altında kaynakçada belirtilen eserlerden faydalanılarak, ama özellikle de Roger Chartier’in *Les Origines culturelles de la Révolution française* [Fransız Devriminin Kültürel Temelleri] adlı değerli eserinden yararlanılarak, maddeler halinde kronolojileri iç içe geçmiş bir neden-sonuç zinciri şekline sıralanacaktır:

- a) İlk olarak radikal mezheplerle devlet aygıtı arasında yaşanan kurumsal çekişmenin önemini vurgulamak gerekir. Özellikle Cizvitlerle Saray arasındaki yıpratıcı çekişme ve bu ikisinin karşılıklı olarak diğerine dinsizlik suçlamasında bulunması ciddi sonuçlar doğurmuştur. Buda önce *deist*, ardından da *ateist* bir neslin doğmasına ve bu neslin de dini ve geleneksel bağları yıkıcı bir şekilde eleştirmesine neden olmuştur.
- b) 1730’dan sonra devlet idarecilerinin lüks içine düşmesinin halk arasındaki hoşnutsuzluğu körüklemesi de, diğer bir etken olarak zikredilebilir.
- c) Aydınların devrim öncesinde efsanevi bir geçmişe değil de akla dayalı ve geleneği reddeden özgür bir toplum yaratmayı amaçlamaları, önemli bir hafıza dönüşümüne neden olmuştur.
- d) Muhalefetin ağırlıklı olarak Yahudi ve Protestanlardan oluşan dini bir siperde ve masonik localarda gizli ve sessizce gelişmesi, sarayın entrikaları dışında kalan ve paralel bir yeraltı iletişim ağının kurulmasına neden olmuştur. Bu da devlet için büyük bir zafiyet oluşturmuştur (Schemeil, 2015: 144; Ayrıca Bkz., Chartier, 2000: 231-232). On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İskoç masonluğu Fransa’da yayılmaya başlamış ve iki binin üzerinde nüfusu olan bütün yerleşim birimlerinde örgütlenmiş ve muhalif birçok simayı loncalarında ağırlamıştır.

⁹ Kant İmmanuel (2000), Aydınlanma Nedir?, (çev: Nejat Bozkurt) Toplum Bilim Dergisi Aydınlanma Özel Sayısı, Bağlam Yayıncılık, no: 11, s. 17-21., adlı eserden alıntılan Öztürk, 2017:31.

¹⁰ ‘Köylüler, genel olarak, dönemin diğer Avrupa ülkelerindeki kadar yoksul ve bağımlı değildiler. *Ancien Régime*’in sonlarına doğru, tahminen her dört köylü ailesinden biri tüm haklarıyla kendi toprağına sahip olmuştu. Azı görece zenginleşerek köy ağası (*coqs de village*) konumuna gelmiş, bazıları küçük çiftliklere sahip olarak refaha ulaşmıştı, geri kalanların birçoğu (...) yoksuldu. Topraklarının çocuklar arasında bölünüp iyice küçülmesi yüzünden sefil durumdaydı (Rudé, 2015: 12)’.

- e) Robert-François Damiens isimli bir Cizvit tarikatı mensubu, 8 Mart 1757'de 15. Louis'ye başarısız bir suikast düzenlemiştir. Kral ölmemiş, ama olayın travmasıyla saraya kapanmıştır. Böylece krallar Paris'te dahi dolaşamaz hale gelmiş ve kraliyetin halkla kurdukları bin yıllık duygusal ve tarihsel bağlar kopmaya başlamıştır. Bu kopuş süreci devrim arifesinde iyice derinleşmiştir. 1787'den itibaren Fransa, adeta devletsiz bir topluma dönüşmüştür. Zira bu dönemden itibaren, 16. Louis'nin nüfuzu iyice zayıflamış ve krallar saraydaki küçük bir çevre içinde sıkışıp kalmışlardır.
- f) Yazının yaygınlaşması Sarayın öğretilerine muhalif bir kamuoyunun doğmasına neden olmuştur. Bu da kralların her şeyi istedikleri gibi yapıp, istedikleri gibi hüküm vermelerinin sonunu getirmiş ve bu nedenle danışılmak için Halk Meclisi, 167 yıl aradan sonra toplantıya çağrılmak zorunda kalınmıştır. Bu davetli ama nasıl ağırlanacağı pek iyi hesap edilmemiş misafir, Sieyès'in yerinde ifadesiyle önceleri hiçbir şeyken önce bir şey, ardından her şeyi, yani bin yıllık sahibinin elinden evi almak noktasına gelecekti. Sürek kısaca şöyle gelişmişti: Nasıl oy kullanılacağına ilişkin tartışmalar sonucunda, sınıf esaslı oylama yerine (soylular, din adamları ve halk meclisi) zümrelerin üyelerinden her birine oy kullanma hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca halk meclisi üyelerinin sayısının diğer iki sınıfın toplam sayısına eşitlenmesi ölümcül bir karardır. Çünkü bu karar, nihayetinde kurulu düzende her zaman kralın kararlarına taraftar olan soylular ve ruhban sınıfının tercihlerini etkisizleştirmiştir. Bu da büyük bir krize neden olmuştur. İşte bu devrimin kapılarını sonuna kadar açan en ölümcül 'kalp kriziydi'.
- g) Devrim öncesindeki son otuz yılda, hukuk diploması alanların sayısının hatırı sayılır bir şekilde artması, hukuki sorunların yoğunlaştığını göstermektedir. Üst sınıflar içindeki diplomalı ve diplomasız, yani alaylı mektepli çekişmesi artarak devam etmiştir. Yine kuşak çatışması nedeniyle ünlü yazarların, yeni yazarları dışlayıp, yayın tekeli oluşturmaları sonucunda oluşan başarısız yazarlar ve istihdam edilemeyen işsiz avukatlar yığını, devlet ve kiliseyi hedef tahtasına koymaya başlamış ve bu toplumsal kesimler 1789'da devrimin öncülleri haline gelmişlerdir.
- h) Aydınlar aynı zamanda, aynı idealleri paylaşmıyorlardı ve homojen de değillerdi. Merkezli-taşralı, salonlu-akademili, diplomalı-diplomasız, 1700 öncesi ve sonrası kuşakları gibi derin fay hatlarıyla ayrışmaktaydılar. Dolayısıyla hedefleri ve düşünce dünyaları arasında uçurumlar vardı. Bu nedenle bazıları Sparta tipi bir devlet modelini, bazılarıysa Atina tipi doğrudan demokrasiyi isterken, diğerleri Roma tipi bir imparatorluk düzeni hayal etmekteydi. Buda devrimin başlamasından sonra büyük bir kargaşa ve terörün yaşanmasına etkili olmuştur. Bu nedenle devrim sonrasında kurulan yeni iktidar sahnesinde, önde Konvansiyon Meclisi (1792-1794) ardından Direktuvar Dönemi (1795-1799), Üç Konsül Dönemi (1799-1804) ve Napolyon'un kurucusu olduğu Birinci Fransız İmparatorluğu dönemi (1804-1815), Bundan sora günümüze kadar uzanan temsili demokrasiye dayalı beş aşama olarak sıralanan cumhuriyetler silsilesi. Bütün bu iktidar biçimleri işte yukarıda ifade edilen Aydın fraksiyonları içerisinde mayalanıp devrimsen sonra sırasıyla sahne aldılar. Her biri deneme yanılma yoluyla elenip sahneden yine birer birer sahneden çekildiler. Özellikle terörün saltanat sürdüğü 1793-1794 yılları arasında, hakim olan Rousseaucu fraksiyon olarak nitelenebilecek olan klik¹¹, Antik Atina'da deneyimlenen ve Sokrates'i (469-399) idam eden doğrudan demokrasinin korkunç yüzüyle, Sokrates'in kaderini paylaşarak bizzat yüzleşmişlerdir. Daha sonra devrime destek veren halk kitleleri *Sans Culottes*, yani Baldırı Çıplaklar olarak aşağılanacaklardır.
- i) Amerikan Bağımsızlık savaşına verilen desteğin hazineyi boşaltması yoksulluğu artırmış ve bu da, ekmek gibi temel gıda ürünlerinde astronomik fiyat artışlarına neden olmuştur. Bir bağımsızlık mücadelesine destek vermek, yardım edilen ile eden arasında duygusal bağların kurulmasına neden olabiliyor ve nihayetinde Fransız halkı, despot bir iktidardan kurtuluşun mümkün olduğunu bu sayede görmüş oluyordu.

¹¹ Aydınlanma dönemi filozoflarından Jean-Jacques Rousseau'un (1717-1778) şakirtleri.

- j) Paris'in nüfusunun bin beş yüzlü yıllardan itibaren üç katına çıkması ve bu artışın yoksulluğu derinleştirilmesi sonucunda, devrimin şafağındaki Paris'te, 1700'lü yılların başında, üye sayısı otuz binleri bulan çeteler doğdu. Louis-Dominique Cartouche (1693-1721) gibi ünlü eşkıya çetesi liderleriyle devlet yeterince baş edemiyor ve sadece onları halkın gözünde küçük düşürecek aşağılayıcı tiyatro eserleri sahneleyebiliyordu. Fakat gerçekte çetelerin tiyatro sahnesine dönen Paris'te güvensizlik alabildiğince hüküm sürmekteydi¹².
- k) Fransız sarayının; soylular ve askerlerden gelecek herhangi bir darbeyi engelleyecek derecede iyi çalışan bir karşılıklı entrikalar ve casusluk mekanizması vardı. Bir menfaat karşısında saf değiştirerek, yani 'ihamet ederek', bu türden girişimlere ait sırları karşı tarafın eline verecek birilerinin sürekli var olması herhangi bir darbe girişimini sürekli felce uğrattıyordu. Bu entrikalar ve çapraz ihanet ağları, kralı ve hanedanı darbe girişimlerinde koruyor ve Fransız krallığını göreceli bir siyasi istikrara da kavuşturuyordu. İktidarın darbelere karşı bu denli korunaklı olması, aslında daha köklü bir devrimsel dönüşümün yolunu da uzun vadede açmış oluyordu.

Devrim, işte yukarıda uzunca sıralanan ve çok önceleri başlayıp toplumun tüm katmanlarını kat etmiş olan fay hatlarının aniden harekete geçmesi ve yüzeye çıkması ile birlikte, geçmişin sembolik aynasını şiddetli bir deprem gibi parçalamasıdır. Fitili ise, Şikâyet Defterlerine'ne (*Cahier de doléances*) yansıyan iki önemli şikâyetten biri olan Bastille Hapishanesi baskınıyla ateşlenmiştir¹³. Burası rejim karşıtlarının hapsedildiği bir yer olarak sembolik bir öneme sahipti. Baskıncılar ise daha çok, uçan balon için malzeme üreten ve kraliyet manifaturacısı olan Jean-Baptiste Réveillon'un üç yüz kişilik işçisinden oluşmaktaydı¹⁴. Bu isyancılar, 14 Temmuz 1789'da, yani ekmek fiyatının aşırı derecede yükseldiği günlerden birinde, 1871'e kadar uzanacak olan ve ateşle dolu bir devrim tünelinin kapısını aralamışlardı.

SONUÇ

1789 kopuşu, bin yıla yakın bir süre zarfında varlığını korumuş bir devletin en çok yıprandığı bir zamanda ve çok boyutlu etkenlerin adeta el ele vermesiyle meydana geldi. Bu tarihte devlet aygıtının adeta bir *metamorfoz*, yani köklü başkalaşım yaşadı ve böylece milli devletler çağı başladı.

Fransa kendi iç dinamikleri yanında, Avrupa tarihinin de bir parçasıdır ve kıtadaki gelişmelere karşı son derece duyarlıdır. Bu kapsamda Haçlı Seferleri, Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler, nüfus artışı, yazının yaygınlaşması ve Yeni Dünya topraklarında yürüyen acımasız rekabet gibi değişken ve dinamik süreçlerin etkisiyle de yoğrulmuştur. Sanayi Devrimi'nin öncü işaretlerinin baş gösterdiği bir anda, Amerikan bağımsızlık savaşına verdiği desteğin bedelini ise ağır bir şekilde ödemiştir. 1776 bağımsızlık bildirgesinde ilan edilen evrensel ilkeler, Fransız toplumunu, ama daha da özelden aydınları derinden etkilemiştir.

¹² 'Beyefendiler öldürüldü, posta arabaları saldırıya uğradı, maskeli haydutlar, gardiyanlar soğukkanlılıkla ortadan kaldırıldı, burjuvalar soyuldu... Tüm bu kötülüklerin kendisine atfedildiği, tüm zamanların en ünlü eşkıyası Louis-Dominique Cartouche, bugün efsanevi bir kahraman haline geldi ve sıklıkla tasvir edildi. Fransa'nın muhteşem yollarında adamlarının başında gidiyor. Hatta bazıları, Philippe d'Orléans'ı (dönemin kraliyet danışmanı) kendisine bağlı olmakla ve devletin kasasını onun sayesinde doldurmakla suçluyordu. Ancak Cartouche yalnız değildi: En tanınmışları Jacques Pellissier veya Tiby, Nivet ve Langlade gibi başka haydutlar da çok hareketliydi' (Belier, 2018).

¹³ Paris'teki şikâyet defterlerinin tamamında, iki istek ön plana çıkmaktaydı: Yargısız infaz anlamına gelen kral fermanının kaldırılması ve her türden suçlunun ayırım gözetilmeden aynı hücrelere kapatıldığı Bastille Hapishanesi'nin yıkılması.

¹⁴ Bastille Hapishanesi, Charles V tarafından Yüzyıl Savaşları'nın doğurduğu karmaşa ortamında ve her yeri saran isyanları bastırmak için 1364 yılında inşa edilmiştir.

Tek Kral, Tek İnanç ve Tek İş şiarıyla ülkeyi yöneten 14. Louis, Fransız tarihinin adeta zirve dönemidir. Ondan sonra gelenlerin aynı ihtişamı sürdürmemesi ve mutsuz ve dışlanmış halk kitlelerinin giderek saraya karşı dış bilemeleri ve nihayetinde artık kutsal bir aile olarak görülemeyen hanedan üyeleri ve kral, bizzat kara mizah konusu olmaya başlamıştır.

Aydınların uzun süre boyunca halkın kanaatleri üzerinde oluşturdukları muhalif etki ve ekonomik çöküş sonrasında isyan eden Parislileri sarayın penceresinden izleyen 16. Louis, ‘*Parisliler delirdi*’ demişti. Ünlü Yunan filozof Platon’da (MÖ 424-347) asırlar önce devrimin biraz delirmekle olabileceğini öngörmüştü. İşte bu delirme halinin doğurduğu zihinsel kopuş ve ardından başlayan sınırsız şiddet kullanımı, gelecekteki bütün devrilerin haritasının başlangıç ve tutamak noktası olarak görülecek ve şiddet daima kutsanacaktır.

KAYNAKÇA

- Beillon, G. (2018). *Cartouche et les voleurs de grand chemin: Histoires de bandits*, Paris: Edition Jourdan.
- Bozarıslan, H. (2001) *Passions révolutionnaires, Amérique Latine, Moyen-Orient, Inde*. Paris: Edition de l’Ecole Des Hautes Etudes En Sciences Sociales.
- Bozarıslan, H. (2016). *Qu’est-ce qu’une révolution? Amérique, France, Monde arabe, 1763-2015*. Paris: Edition Cerf.
- Chartier, R. (2000). *Les Origines culturelles de la Révolution française*. Paris: Edition Points.
- Condorcet, (1990). *İnsan Zekâsının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Etienne de la Boétie (2015). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2000). *Devrim Çağı, 1789-1848*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Minard, P. (1998). *La Fortune du colbertisme*. Paris: Edition Fayard.
- Noiriel, G. (2006). *Introduction à la socio-histoire*. Paris: Edition La Découverte.
- Noiriel, G. (2018). *Une histoire populaire de la France, de la guerre de Cent Ans à nos jours*. Marseille: Edition Agone.
- Norman, C. (2007). *Bin Yılın Peşinde*. İstanbul: Kırmızıkeci Yayınları.
- Öztürk, E. (2017). *Liberalizmin Birey Anlayışı ve Günümüz Bireyine Yansımaları*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi.
- Pirenne, H. (2016). *Mahomet et Charlemagne*. Paris: Edition Perrin.
- Rudé, G. (2015). *Fransız Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schemeil, Y. (2015). *Introduction a la Sciences Politique*. Paris, Edition Dalloz.
- Tocqueville, A. (1995). *Eski Rejim ve Devrim*. İstanbul: Kesit Yayınları.